

Наталія Зіневич

**ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ:
ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

«...хотілося б, щоб фахівці суспільних наук...
бачили в історії винятковий засіб
пізнання та дослідження»

Ф. Бродель

*Глобалізація-глокалізація;
міждисциплінарність-інтердисциплінарність-
трандисциплінарність;
локальна історія — мікроісторія;
локальна історія — біографістика;
локальна історія — позанаукове соціальне знання*

Починаючи з другої половини ХХ ст. і зі значною інтенсивністю в останній його чверті соціально-гуманітарні науки проходили через серію різних «поворотів» та «викликів». Серед них в академічній літературі найчастіше згадують антропологічний, лінгвістичний, культурний, прагматичний, постмодерністський, семіотичний та ін. Ці події обумовили якісні зміни в способах продукування, передачі і представлення наукового знання, отримали загальну назву «поворот», або «революція» в гуманітаристиці.

Зазнала значної трансформації соціальна реальність, змінилися моделі її відображення, відбулись суттєві зміни в стратегіях дослідження цієї реальності. Образ суспільства в нинішніх реаліях з властивою йому невизначеністю й поліваріантністю вимагає відповідної методології. Формування новітніх способів наукової репрезентації опосередковано спровоковане новими способами відтворення соціальності.

Розпад соціальної реальності на різноманітні поля і анклавів, множинність типів індивідуального досвіду, плюралізм практик повсякдення спричинили зростання наукового інтересу до локальних соціокультурних форм буття, стимулювали актуалізацію проблеми простору і просторових вимірів історичних досліджень. В фокус дослідження потрапили розмаїття життєвих світів й індивідуальних траєкторій, які традиційно вважалися другорядними чи периферійними. Вплив цих змін на характер наукової раціональності виявився, зокрема, у виокремленні напряму — локальної

історії¹ — з характерним проблемним полем та специфічною стратегією дослідження з орієнтацією на методи, адекватні новому образу соціальності, побудованому на різномірному ґрунті дискретної, гетерогенної, мозаїчної соціокультурної реальності.

Особливу увагу дослідники локальної історії приділяють методологічним принципам мікроісторичних досліджень, серед яких: зміна масштабу спостереження, реконструкція апріорних схем соціальної стратифікації, урахування принципу неоднорідності і динамічності соціального контексту, нове трактування граничного випадку з позиції історичної генералізації. Пріоритетними настановами в методологічному плані виступають проблематизація історичної дійсності; ставлення до джерела не як до речового свідчення, а як до смислової реальності, за допомогою якої уможлиблюється опосередкований діалог між минулим і майбутнім в науках про культуру.

Зростання «епістемологічної довіри» до позанаукового соціального знання, стимульоване феноменологічним поворотом, значно активізувало тему повсякденності як передумови знань про людину і суспільство². Різні аспекти концепції повсякденності обумовили появу досліджень в царині соціології повсякденності, історії повсякденності, гносеології і психології повсякденності, естетики повсякденності, семіотики повсякденності тощо³. Соціально-гуманітарні науки потроху позбавляються месіанства і спрямовують свій евристичний потенціал на формування життєздатних стратегій дослідження феномена соціокультурного універсуму та його цивілізаційної складової. У зв'язку з цим спробуємо поглянути на діалектику *глобальне-локальне* в умовах *глобалізації-глокалізації*.

¹ *Верменич Я.* Нова локальна історія та історична регіоналістика: експлікація термінів // *Регіональна історія України*. — К.: Інститут історії України НАН України, 2007. — № 1. — С. 13–28; *Верменич Ярослава.* Локальні рівні сучасного історичного пізнання: спроба типологізації // *Регіональна історія України*. — К.: Інститут історії України НАН України, 2009. — № 3. — С. 9–40; *Гомаянов С. А.* Местная история: проблема методологии // *Вопросы истории*. — 1996. — № 9; *Маловичко С. И., Бульгина Т. А.* Современная историческая наука и изучение _локальной истории // <http://www.newlocalhistory.com/boQkshelf/>; *Маловичко С. И., Мохначева М. Н.* Регионалистика — историческое краеведение — локальная история: размышление о порогах и пороках «не/совместимости» // *Харківський історичний збірник*. — Вип.8. — Х., 2006.

² Див.: *Бойм С.* Общие места. Мифология повседневной жизни. — М.: Новое литературное обозрение, 2002.

³ *Лелеко В. Д.* Пространство повседневности в европейской культуре / Санкт-Петербургский гос. ун-т культуры и искусств. — СПб., 2002. — С.8.

Глобалізація — глокалізація

Глобалізація сприяє взаємозв'язкам й взаємозалежності всіх країн, «спресовує» світ у єдине ціле, перетворює планету в «світове село» («global village») із спільними проблемами. На стику тисячоліть людство зіштовхнулося з надзвичайно гострими проблемами, які отримали назву «глобальних» і під якими ми будемо розуміти сукупність суперечливих процесів, що лежать в основі сучасної кризи світової цивілізації.

Важливе місце у світовому розвитку зайняла стратегія глобалізму — такого собі сучасного проекту глобалізації, що пропагує неоліберальні цінності («вільна торгівля», «капіталізм» і «демократія»). Перехід людства до постіндустріальної цивілізаційної епохи сприяв утвердженню глобалізму як наукової парадигми світового розвитку. «Створивши всесвітні комунікаційні мережі, людина остаточно перетворила себе на частину чогось більшого, ніж вона сама, — пише в книзі «Практика глобалізації: ігри і правила нової епохи» М. Делягін, — людське суспільство одержало новий — інформаційний вимір, потенціал якого ще далеко не реалізований. Цей вимір допоки існує в зародку, в потенціалі. Хочеться вірити, що саме його незавершеність, і тільки вона, не дозволяє сучасній людині зрозуміти наслідки того, що відбувається; сьогодні вона може тільки передчувати й боятися їх, як і будь-яких інших далеких від остаточного прояву й тим більше завершення принципів змін»⁴. Підкреслюючи інтелектуальну безпорадність людей перед новим світом, вчений резюмує: «Ще нещодавно вона (людина — Н. З.) називала усе незрозуміле, що впливало на неї, «богом»; сьогодні чи не найбільш популярним терміном у світі, стало вживане приблизно з цією метою поняття «глобалізація»⁵.

У лічені роки термін і концепція набули популярності. Але незабаром виявилось, що глобалізація як реальний процес зазнала кризи, у зв'язку із чим з'явилися «постглобалізаційні» наукові праці, що зайняли проміжну позицію між прихильниками й супротивниками цієї концепції. Критики зазнав сам термін «глобалізація», зокрема, потребував уточнення об'єкт цієї дії або процесу⁶.

Більшу змістовність концепція глобалізації знайшла в працях учених, що зв'язували реальні глобалізаційні процеси з інформаційним етапом сучасної науково-технічної революції та її впливом

⁴ Братимов О. В., Горський Ю. М., Делягін М. Г., Коваленко А. А. Практика глобалізації: ігри і правила нової епохи. — М., 2000. — С. 15.

⁵ Там само.

⁶ Невизначеність самого терміна «глобалізація» як теоретичного виразу реальних процесів подекуди призводила до підміни ним колишніх концепцій мондіалізації, модернізації, універсалізації, вестернізації, інтернаціоналізації тих або інших сторін життя всіх або більшості народів світу.

на розвиток світової економіки, фінансів, телекомунікаційних і транспортних систем, науки, що інтенсивно змінюють буття людства. Вони наділяють поняття глобалізації статусом одного з магістральних напрямків світового розвитку на етапі становлення інформаційного суспільства, вважають Інтернет символом глобалізаційних процесів, підкреслюють зростаючу роль у житті людства різного роду транснаціональних організацій, корпорацій, рухів, відзначають глобалізацію фінансово-кредитної сфери й виникнення геоекономіки.

Численні групи вчених протягом останніх десятиліть ХХ ст. критикували теорію й практику неоліберальної глобалізації, залишаючись при цьому на позиціях визнання об'єктивності цього феномена. Вони не вважали неминучими й виправданими процеси реалізованої в сучасному світі неоліберальної моделі глобалізації, звертали увагу на такі її вади, як закріплення нерівномірності розвитку країн і народів; активне збагачення багатих і зубожіння бідних; загрози соціально-політичної й культурної уніфікації, попереджаючи, що постіндустріальна епоха й інформаційна революція несуть у собі серйозні проблеми для всіх країн.

Так, в інтерпретації Е. Рашковського й В. Хороса існують наступні загрози: зростаюче соціальне розшарування, у тому числі в розвинених країнах, оскільки в постіндустріальному виробництві все визначає досить вузьке коло високопрофесійних фахівців, інтелектуалів, яким потрібні лише постійні виконавці; звідси — елітарність як організуючий принцип економічного життя, політичної сфери, системи освіти; відповідно — послаблення демократичних структур і інститутів громадянського суспільства; феномен «комп'ютерного відчуження», занурення індивіда у віртуальну реальність, що витісняє з його свідомості живий світ; як наслідок — поширення «піару», упевненість керівників, менеджерів, засобів масової інформації й інших, що всі проблеми можна розв'язати «промиванням мізків»; домінування прагматизму, деїдеологізованої раціональності, «ефективності», «професіоналізму» як вищих чеснот (за яким прихована гонитва за матеріальними благами), що веде до зниження морального рівня в суспільстві, особливо в його верхніх ешелонах; надлишок інформації (бо 80% її практично виявляється незатребуваною в силу своєї непотрібності), яку вже цілком можна вподібнювати забрудненню навколишнього середовища. Ця інформація залишається «неприбраною», неопрацьованою, серед іншого, і в силу гіпертрофованої спеціалізації наукового знання, у результаті чого губиться зв'язок цілого⁶.

⁶ Рашковский Е., Хорос В. Мировые цивилизации и современность // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 1. — С. 18.

Природно тому, що наростаюче (на ґрунті глобалізації) включення ціннісних механізмів у регулювання розвитку суспільства впливає на долі не тільки окремих країн, але й найбільших світових співтовариств. Важливим виявляється усвідомлення ролі культури як чинника, що визначає загальний напрям трансформаційних процесів та його специфічні особливості на місцях. Більше того, можна припустити, що саме на ґрунті ціннісних взаємодій у другій половині ХХІ ст. відбудеться радикальне перекроювання світового простору.

Розвиток глобалізації як об'єктивного фактора інтеграції супроводжується трансформацією ціннісно-сміслових систем. Вона нерідко сполучена із проблемами конфліктогенності, деструктивними тенденціями, різноманітними загрозами, ризиками, нестійкістю сучасного миру. Послаблення національно-культурної ідентичності загрожує серйозними наслідками для національної безпеки окремих держав⁸.

Під загрозою опиняється національна структура як така. Глобалізація заперечує не вже усталені національні культури, а можливість подальшого існування й розвитку культури в цій формі. У світі глобальних трансформацій індивід, залучений у транснаціональні мережі, не може вже обмежитися тільки своєю національною культурою. В результаті виникають нові глобальні локальності, які поєднують людей не за національною ознакою, а по спільності їх культурних переваг, тобто на основі вибору ними своєї культурної ідентичності. Глобалізація, іншими словами, створює не національну, а глобальну локальність, яка одночасно й зв'язує людей у планетарному масштабі, і розрізняє їх залежно від зробленого ними культурного вибору.

За своїм змістом така трактовка терміна спрямована проти концепцій глобалізації, які виходять із логіки становлення уніфікованої світової системи транснаціональних зв'язків, й ігнорують розмаїття й відмінності. Під «світовою системою» у них розуміється або капіталістична система, за зразком розвинених країн Заходу, насамперед, США, або глобальних інформаційних мереж, що перебувають під контролем наднаціональних органів влади. Проти спрямованості цих концепцій на уніфікацію виступила низка відомих західних соціологів, протиставивши їм концепцію культурної глобалізації. У плані культури, на їхню думку, глобалізація не пригнічує, а зберігає й навіть частково актуалізує її локалізацію. Зближення, під впливом універсалізації культури, способу життя людей різних країн

⁸ См.: Бек У. Что такое глобализация?: Ошибки глобализма — ответы на глобализацию. — М., 2001; Москвичев Л. Н. Глобализация — два уровня анализа // Глобализация и перспективы современной цивилизации. — М., 2005; Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование в условиях стратегической нестабильности. — М., 1999.

та регіонів відбувається у формі культурної гібридизації (метисизації, креолізації)⁹.

Глобалізація породжує нові розмежувальні лінії, нові локальності, які вже не збігаються із традиційними — місцевими, регіональними, національними, етнічними та ін. — формами культурної ідентифікації людей. Чим глибша глобалізація, тим більше затребуваною виявляється локальна специфіка.

Для позначення цього подвійного процесу англійський соціолог Роланд Робертсон запропонував термін «глокалізація», оскільки глобальні й локальні тенденції в остаточному підсумку взаємодоповнювані й взаємопроникні, хоча в конкретних ситуаціях можуть прийти в зіткнення. В основу концепції глокалізації покладена ідея децентралізованого й «справедливого» світу. Глокалізація засвідчує, що глобальні відносини можуть складатися не тільки між сусідніми регіонами із спільним кордоном. Моделі глокалізації розробляються, спираючись на мережеві форми самоорганізації й міжкультурну комунікацію¹⁰. Низка транснаціональних корпорацій пропагують глокалізацію в якості стратегії, що передбачає створення нових виробництв у регіонах, або тактики на підлаштування під потреби покупців і смаки споживачів¹¹.

⁹ Культурна гібридизація — змішання, взаємопроникнення та використання елементів різних культур в певному соціальному контексті. Саме тому глобалізація не обов'язково призводить до загальної стандартизації в річищі вестернізації чи-то американізації, частіше відбувається «периферизація глобального», «одомашнювання» зовнішніх культурних впливів. Локальні культури демонструють здатність адаптувати навіть тренди, які видаються універсальними. Гібридизація можлива і в точках перетину загальнонаціонального і регіонального. Явища гібридизації, однак, можуть мати і деструктивні наслідки, що виявляються у нездатності до культурного спротиву або підміні квазі-цінностями під впливом механізмів (пост)сучасних культурних індустрій. В нейтральному значенні термін вказує на характерні риси постмодерністського мистецтва і в цілому культурного виробництва («пастиш»). Див., напр.: Сулова Т.И. Общечеловеческое и национальное в культуре, вызов глобализации // Кантовские чтения в КРСУ (22 апреля 2004 г.); Общечеловеческое и национальное в философии. II международная научно-практическая конференция КРСУ (27-28 мая 2004 г.). М-лы выступления. — Бишкек, 2004. — С.177-183.

¹⁰ Першу глокальну організацію Glocal Forum було утворено в 2001 р., з метою прискорення світового розвитку через розвиток місцевостей і підвищення уваги до локальних проблем. Див.: Травина Е.М. Этнокультурные и конфессиональные конфликты в современном мире. — СПб., 2007.

¹¹ Маркетологи, впроваджуючи «глобальні бренди», у ситуації мультикультурного постмодерну, ризикують банкрутством власних компаній. Глокалізація змінює стратегію брендингу, вимагаючи максимального урахування культурних особливостей споживача. «Локалізується» не тільки продукт, але й весь комплекс маркетингових комунікацій, і часом навіть імідж самих маркетологів... Монополії, розбудовуючи безліч локальних брендів, усе більш втрачають імідж якихось глобальних «стандартизаторів». Глокалізація, по суті, веде до того, що глобальність виявляється не якимось одновимірним простором, а *транслокальністю*.

Поняття «локус» (місце, місцезнаходження, місцевий центр) позначає місце перетину комунікацій чи-то систему ієрархічно пов'язаних між собою місць, з власними культурними традиціями, з яких складається регіон. Сьогодні на зміну «Європі національних держав» усе більш наполегливо приходить «Європа регіонів». Цей процес набирає силу через загальноєвропейську інтеграцію. Так макро — і мікрорегіональний рівні формують єдину, але різноманітну регіонально-континентальну мережу. Розвивається й логічно доповнює цей процес система єврорегіонів — культурно близьких територій на кордонах двох або декількох держав, специфіка існування яких поступово приводить до їхньої юридичної екстериторіальності, тобто незалежності від тієї або іншої «метрополії» з її централізованим бюрократичним апаратом¹². Реалізується цей проект не тільки всередині ЄС¹³. Глокалізація підміняє колишнє геополітичне суперництво централізованих національних держав мережевою геоекономічною конкуренцією й прямим геокультурним обміном між різними регіонами. Причому ці регіони зі своїми унікальними брендами спочатку можуть виникати й виникають як віртуальні проекти.

Глокалізація, як характеристика складної, «компонентної» світобудови транс — і інтернаціональних суб'єктів неоднорідного територіального масштабу й калібру впливу, а також напрямків їх діяльності й просторового розвитку, позначила більш пильне прочитання феномену глобалізації¹⁴. Суверенітет у цих умовах усе частіше стає транзитною категорією, відбувається нове прочитання таких, видалось б, традиційних понять, як самостійність, незалежність, свобода¹⁵.

¹² *Скотт Дж.* Стимулирование кооперации: могут ли еврорегионы стать мостами коммуникации? // Кочующие границы. Материалы международного семинара (Нарва, 12–16 ноября 1998 г.) / Под ред. Бердниковой О., Воронкова В. // Труды ЦНСИ. — Вып. 7. — СПб., 1999. // <http://www.indepsocres.spb.ru/7r.htm> или www.indepsocres.spb.ru/scott_r.htm

¹³ *Студенников І.* Феномен єврорегіонів в контексті методології історико-регіональних досліджень. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей). Вип. 22-23. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. — С. 187–201.

¹⁴ Просторовий і навіть просторово-часовий континуум глобалізації набуває осмислення в географічних дисциплінах, особливо в їх історичних відгалуженнях. У франкомовній літературі «мондіалізацію» (еквівалент «глобалізації») трактують як трансакційний процес, що породжується різноманітними обмінами між різними частинами земної кулі. О. Дольфюс в книзі «Глобалізація» основним тлом досліджень обирає геополітичні події та явища, які вплинули на розвиток процесів глобалізації. Учений простежує чіткий взаємозв'язок між геополітикою та глобалізацією. *Див.: Чешков Марат.* Глобализация: сущность, нынешняя фаза, перспективы // Pro et contra. — Т. 4. — № 4. — 1999. — С. 114–127.

¹⁵ *Неклесса Александр.* Современная книга перемен. Глокализация глобализации // Политический класс. — 2007. — № 3 — С. 17.

Міждисциплінарність — інтердисциплінарність — трансдисциплінарність

Геополітичні зміни на планеті і вплив постмодернізму на осмислення підвалин суспільного буття, зокрема специфічність буття людини у локалізованих соціокультурних середовищах, стимулювали актуалізацію проблеми простору і просторових вимірів історичних досліджень. В усьому світі зріс інтерес до вивчення регіональних культур і їхніх взаємовпливів, історії повсякденності, менталітету, впливу на життєвий уклад природно-географічних, соціоетнічних, геополітичних, історико-культурних чинників. У таких умовах велінням часу стало звернення до історико-порівняльних методик, до світового досвіду регіональних, зокрема, історико-антропологічних досліджень. У результаті до порядку денного ввійшли такі значимі згодом теми, як *трансдисциплінарність*.

Популярні на межі тисячоліть міждисциплінарні підходи, які нині тяжіють від міждисциплінарності через інтердисциплінарність до трансдисциплінарності, створили ґрунт для перенесення ваги в соціогуманітарних дослідженнях на локальні соціуми — об'єкти, які традиційно вважалися другорядними чи периферійними для істориків.

В 1990-х роках в пострадянському гуманітарному дискурсі слово «міждисциплінарність» лише утверджувалось¹⁶. Міждисциплінарність часто розуміється як загальна культурологізація знання, як вибір аспекту, ракурсу вивчення об'єкта й не супроводжується звертанням до понять, методів суміжних соціальних і гуманітарних наук¹⁷. В руслі полідисциплінарного методологічного синтезу в останні роки гуманітарії здійснюють дослідження різних сфер життя людей минулого крізь призму соціальних зв'язків і культурно-історичних традицій¹⁸.

Оскільки центральна позиція в українському науково-публічному дискурсі належить історії, особливої уваги потребує експлікація та аналіз стратегій локальної історії в історичних дослідженнях та розгляд конструюючого впливу історіософської складової на міжінтер-трансдисциплінарному рівні досліджень. Я. Верменич вказує

¹⁶ Зокрема, саме такою була спрямованість дітища А. Я. Гуревича, часопису «Одиссей» з перших років його існування: поряд з працями істориків, там друкувалися роботи психологів, лінгвістів, соціологів, етнографів (на поч. ХХІ ст. цей міждисциплінарний стиль був багато в чому втрачений). Див.: Кром М. М. Арон Яковлевич Гуревич и антропологический поворот в исторической науке // Новое литературное обозрение. — № 81. — 2006. Режим доступу // <http://magazines.russ.ru/nlo/2006/81/kr14.html>

¹⁷ Див.: Междисциплинарный синтез в истории и социальные теории: теория, историография и практика конкретных исследований / Под ред. Л. П. Репиной, Б. Г. Могильницкого, И. Ю. Николаевой. — М.: ИВИ РАН, 2004.

¹⁸ Репина Л. П. Проблема методологического синтеза и новые версии социальной истории // <http://www.history.vuzlib.net/book>.

на новітні тенденції у просуванні від традиційних до інноваційних підходів у дослідженні локальних форм буття людини, які виявляються в стрибкоподібному переході від осмислення фрагментарного як неістотного, другорядного, ілюстративного через визнання його самоцінності як дослідницької проблематики до вписування локальності у більш широкий контекст¹⁹.

Історія експліцитно звертається до інших наук про людину. Вона не розглядає свій об'єкт незалежно від цих останніх. Сьогодні історична дисципліна рішуче переходить від Історії до численних історій. Однак «глобалізація» не виключається із сучасних досліджень. Французький історик Франсуа Фюре, пропагуючи трансдисциплінарний рівень досліджень (*une instance englobante*), зазначав, що глобальне, вже не будучи об'єктом історії, може залишитися її об'єктом²⁰, тоді як дослідження локальних історичних процесів в локальних масштабах являтимуть собою, за визначенням Жака Ревеля, «конкретне обличчя глобальної історії»²¹.

Українська дослідниця Тетяна Попова відзначає загальну тенденцію в світовому історіографічному процесі останньої третини ХХ ст., пов'язану з акцентом на вивченні регіональних культур та їх взаємовпливу, аналізом впливу на локальні об'єкти природно-географічних, соціоетнічних, геополітичних, історико-культурних чинників²². Динаміку розвитку нових наукових напрямів значною мірою обумовлює внутрішня логіка наукового процесу. Протягом останнього десятиліття в Україні відбувається становлення регіоналістики з взаємопов'язаних, але все ж традиційно ізольованих областей вивчення регіональних процесів різними науками (політологією, географією, економікою, соціологією, демографією, екологією тощо) в єдину міждисциплінарну галузь знання з високим рівнем системності²³.

Вважаємо, що історіографічна рефлексія шляхом вивчення ситуації в історичному пізнанні, осмислення його перспектив мають не лише локальне конкретно-наукове значення, але й дають змогу наблизитися до розуміння глибинних рушіїв (смислів) трансфор-

¹⁹ *Верменич Ярослава*. Локальні рівні сучасного історичного пізнання: спроба типологізації // *Регіональна історія України*. — К.: Інститут історії України НАН України, 2009. — № 3. — С. 21.

²⁰ *Рюс Ж.* Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки. — К., 1998. — С. 406.

²¹ *Ревель Ж.-Ф.* Микроисторический анализ и конструирование социального / Пер. с фр. Е. И. Лебедевой // *Одиссей. Человек в истории*. 1996. Ремесло историка на исходе XX века. — М., 1996. С. 110–127.

²² *Попова Т. Н.* Проблемы категориального аппарата историко-региональных исследований в современной российской историографии // *Записки історичного факультету*. — Вип. 11. — Одеса, 2001. — С. 22.

²³ *Верменич Я. В.* Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. — С. 3–4.

мацій всього комплексу соціально-гуманітарних наук. Виокремлення нових рівнів історичного пізнання відбувається в контексті переосмислення проблеми «час — простір» і вдосконалення дослідницьких методів. Зокрема, через визначення епістемологічного статусу мікроісторії як дослідницької стратегії.

Продуктивність вибору мікромасштабу в історичних дослідженнях виявляється у можливості реконструювати життєві стратегії, які можна побачити лише з близької відстані, і дозволяє поглянути на минуле як на переплетіння різноманітних можливостей. Завдяки застосуванню дослідницького інструментарію мікроаналізу створюється можливість відмовитися від апріорних конструкцій та поглянути на соціокультурні процеси як динамічні, відкриті, неоднорідні в залежності від контексту. Підвищена увага до дослідницької техніки мікроаналізу історичного минулого, до індивідуального в мікроісторії — це не нехтування соціокультурними спільнотами; навпаки, індивідуальні стратегії поведінки розглядаються у напрямку формування групової ідентичності. В межах локальної історії спостерігається вирішення проблеми історичного наративу, поставленої в ході лінгвістичного повороту й постмодерністської експансії. Зокрема, в контексті методологічної рефлексії на базі мікроісторичного підходу відбулось «перевідкриття» історичної біографії.

Локальна історія — мікроісторія

У світовій соціогуманітарній думці сплеск інтересу до мікроісторії і явищ локалізму припав на 1960–1970-ті рр. Новий вимір дослідження «місць» був започаткований британською історіографією. В попередні роки локальна історія бачила своє завдання здебільшого в тому, щоб наочно ілюструвати місцевим матеріалом канву національної й регіональної історії. Нова локальна історія прагне відійти від пошуків усереднено-типового, зосередитись на конкретному просторово-ідентифікованому відображенні соціальної взаємодії у певних часових рамках. Заміщення традиційної моделі історичного краєзнавства й методологічне переоснащення локальної історії здійснювалося на основі мікросоціологічних теорій і підходів.

Невдовзі вималювалися виразні відмінності національних шкіл локальної історії, зокрема британської і французької. Британська школа віддавала перевагу «мікросоціальній» історії із максимальною деталізацією дослідницьких об'єктів. Так, локальні спільноти розглядалися британським істориком Г. Фітьян-Адамсом як своєрідний «мікрокосм цілого суспільства», соціальний організм, що розвивається за власними законами²⁴. Французька школа зосереджувалася на створенні моногра-

²⁴ Историк в поиске. Микро- и макроподходы к изучению прошлого. — М., 1999. — С. 32–39.

фічних досліджень по провінціях (на регіональному рівні) у широкому хронологічному діапазоні з залученням до історичних студій широкого спектру гуманітарних досліджень²⁵. У вивченні географічно позначених локальних співтовариств типологічно близькими виглядають принципи бухарестської монографічної школи й соціологічної системи Дмитріє Густі — з основною для монографічного дослідження ідеєю: різні аспекти, досліджувані окремими соціальними й гуманітарними науками, які вже одержали статус класичних, у дійсності суть численні сторони їх зв'язків в рамках єдиної історичної реальності.

У 1970–1980-х рр. дослідницькі підходи «локалістів» диференціювалися не лише географічно, але й змістовно — у спектрі від дослідження локальності через розкриття внутрішньої організації соціального середовища і механізмів його функціонування до фокусування уваги на індивідах та їхній ідентифікації, через зміну соціальних ролей і стереотипів поведінки у контексті їхнього життєвого простору. Ці підходи демонстрували пошук виходу з мікропростору локального соціуму на більш високу «орбіту», що диктувало необхідність комбінування інструментів макро — і мікроаналізу. Але теоретичні моделі узагальнення набутого емпіричного матеріалу на регіональному рівні ще не були розроблені.

Тема співвідношення мікро — та макроісторії і відповідних пошукових стратегій розглядається К. Гінзбургом, Дж. Леві, Е. Ле Руа Ладюрі, Э. Гренді, Ж. Ревелем, Ч. Тиллі, С. Черутті, Ю. Безсмертним, Б. Могилицьким та ін. Значні запозичення методів мікроаналізу, напрацьованих соціологією дають можливість досліджувати продукування соціального шляхом звернення до індивідуального. Це перш за все методи і стратегії якісної соціології: етнографічне дослідження, «кейс-стаді», «обґрунтована теорія», «усна історія», «історія життя». Використовуються епістемологічні можливості конструктивістської парадигми, мережевого аналізу міжособистісних взаємодій, біографічного підходу та методів нарративного аналізу — як міждисциплінарних стратегій в соціально-гуманітарних науках. Цілісну картину історичного процесу може забезпечити багаторівневий підхід, коли мікро-, мезо — і макрорівні співіснують на основі інтеграції. Тобто творення моделі «соціального простору» має виходити із дослідження різнорівневих міжгрупових і міжособистісних контактів. В методологічному аспекті вони втілюються в таких принципах, як необхідність зміни «фокусних» відстаней, поєднання різних дослідницьких стратегій, варіювання масштабу спостереження. Стратегії мікроаналізу змінюють розуміння проблемності, відкриваючи її нові виміри і ракурси. Це формує, в свою чергу, дискурси з підвищеною увагою до мікромеханізмів відтворення культури в соціумі.

²⁵ *Бессмертный Ю. Л. Пути междисциплинарных подходов и опыт «Анналов» // Споры о главном: Дискуссии о настоящем и будущем исторической науки вокруг французской школы «Анналов». — М., 1993. — С. 81.*

Теоретичні дослідження останніх років досить аргументовано обґрунтовують епістемологічний статус мікроісторії та мікромасштабу як основи дослідницької стратегії локальної історії; вказують на розширення інформативності історичного наративу з точки зору мікроісторії.

На сьогодні ще не достатньо визначеною є роль мікстратегій та діалектики взаємодії мікро — та макстратегій в соціально-гуманітарних науках. Дослідницькі стратегії, базовані на онтології «непрозорості» соціокультурної реальності, являють собою різні варіанти подолання цієї непрозорості, ідучи від «школи підозри» Фрідріха Ніцше²⁶ кредо дослідницької стратегії «розуміючої соціології» Макса Вебера²⁷, «насиченого опису» Кліфорда Гірца²⁸ — об'єктивувати реальність, розчинену у світі повсякденності.

Сучасні стратегії дослідження локальної історії обумовлені також постструктуралістською відмовою від образів уніфікованої соціальної реальності та заміною їх моделями, в яких домінують ідеї розбіжності, дискретності, розриву.

Починаючи з 1970-х рр. мікроісторичний підхід займає важливе місце в епістемологічних дискусіях серед істориків. Повернення пізнавальної цінності історичного знання (на протипагу постмодерністському пантекстуалізму) привернули до мікроісторії увагу багатьох істориків в усьому світі. У проекті мікроісторії приваблива не тільки його гуманістична спрямованість, він цікавий тим, що являє собою обґрунтування й практичне втілення співрозмірної цьому морально-гуманістичному пафосу дослідницької стратегії. Самі історики відзначають відсутність обґрунтування епістемологічного статусу мікроісторії, зокрема, щодо ефективності застосування терміну «мікроісторія» не лише до вивчення малого історичного об'єкту. Зменшення масштабу, або «застосування мікроскопа» в історії, означає і локалізацію спостереження, і можливість відкрити механізми конструювання відтворених соціальних порядків, тобто реконструювати життєві стратегії, які можна помітити тільки з дуже близької відстані. Якщо в класичній парадигмі пізнання соціального світу будувалося на основі апіорно заданої кодифікації, то розгляд «під мікроскопом» дозволяє побачити контекст, який виявляє непомітну на рівні макроаналізу значущість речей. Застосування стратегії мікроаналізу стає актом деконструкції апіорних соціаль-

²⁶ Ніцше Ф. Странник и его тень // Избр. произв. В 3 т. — М., 1994. — Т. 2.

²⁷ Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии // Западно-европейская социология XIX — начала XX веков. — М., 1996. — С. 491–507.

²⁸ «Насыщенное описание»: в поисках интерпретативной теории культуры Geertz C. Thick descriptions toward an interpretive theory of culture // Geertz C. The interpretation of culture. — N.Y.t Bane book., 1973. — Ch. 1. — P. 3–30. // http://sociologist.nm.ru/articles/geertz_01.htm

них стратифікацій. Як зазначає Я. Верменич, сполучення макро — і мікропідходів найбільш продуктивним виявляється на проміжному рівні, у локально-територіальних структурах середньої ланки²⁹.

Зміна масштабу стає основою стратегії, що дозволяє досліджувати організацію життя в локальних громадах, заснованих на особистих зв'язках людей. При цьому увага дослідника фокусується на таких об'єктах, як структура родини й домогосподарства в локальній громаді, системи родинних і сусідських зв'язків, місцеві політичні структури, культурні стереотипи, засоби соціального контролю, тобто на сукупності факторів, які формують життєві стратегії, надають імпульси складній соціальній динаміці. Соціальні групи з'являються як конфігурації, які формувалися в ході свідомого або стихійного перетинання індивідуальних траєкторій.

Відомо, що мікроісторія виступила якщо не як альтернатива макроісторичної версії соціальної історії, то як досить критична реакція на неї. Принципова розбіжність між ними пов'язана з розумінням ролі одиничного, випадкового. Забуття унікального й індивідуального на користь макроструктур — основна претензія мікроаналізу до традиційної історіографії. У фокусі макроісторії як історії соціальних спільнот — повторювані події, регулярності, предметом дослідження є типові, повторювані структури. Тоді як в мікроісторії діє установка не на аналогію, а на аномалію (випадки, які неможливо редукувати до типового, які не укладаються в певні норми й вимагають інтерпретації з урахуванням специфіки контексту). На перший план, за виразом Дж. Леві, висуваються «зазори» у соціальних системах³⁰, в яких проявляється можливість свободи вибору індивідів, стратегії «маленьких людей».

Підвищена увага до індивідуального в мікроісторії — це не зневага до соціального; навпаки, індивідуальні поведінкові стратегії розглядаються в напрямку формування групової ідентичності. Оскільки будь-який історичний персонаж уписаний у безліч контекстів, відносини між мікро — і макроісторією можна інтерпретувати на основі принципу доповнюваності.

У мікроаналітичних дослідженнях отримав конкретно-наукове втілення інтерес до перервності, відмінності, розрізненості на противагу безперервності, однорідності, єдності, багаторазово проголошений і осмислений постструктуралістською філософією. Коли під «мікроскоп» історика потрапляє життя окремої людини, то перипетіям цього життя стають співрозмірними такі дослідницькі інструменти,

²⁹ Верменич Ярослава. Нова локальна історія та історична регіоналістика: експлікація термінів // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Випуск 1. — К., 2007. — С. 13–28.

³⁰ Див.: Леві Дж. К вопросу о микроистории // Современные методы преподавания новейшей истории. — М., 1996. — С. 167–190.

які можуть репрезентувати й відмінність, і випадковість, і показати, як із їх зіткнення народжувалося соціальне ціле, а на перетині індивідуальних траєкторій складалася соціальна закономірність.

Прихильники мікроаналізу пропонують погляд на минуле, відмовившись від переваг (часто уявних) того ракурсу, з якого стає видимим підсумок історичного шляху³¹. Так в «уліковій» парадигмі Карло неявні паралелі з ідеями Мішеля Фуко. Разом з тим Фуко не використовував можливості реконструкції й, як наслідок, реабілітації народної культури, які активно задіяні в мікроісторії.

Незважаючи на гетерогенність такого руху, яким є мікроісторія, у власній історіографічній практиці мікроісторики виходять із установки на пізнання історичної реальності, саме реальності, як у постмодернізмі. Та визнання об'єктивно існуючих структур соціуму не веде до висновків у дусі «наївного реалізму».

Проблема історичного наративу — оповідання в жанрі мікроісторії — це не пізнання текстуальних вимірів історичної реальності, як у постмодернізмі, а реконструкція конкретних фактів, які в традиційній історії зазвичай закриті нормативними системами. Предметом розповіді стає й сам робочий інструментарій історика, який пропонує читачеві експеримент, апробує пізнавальні прийоми, можливі інтерпретації. Тут у нагоді стає потенціал біографічного методу. Відбуваються «перевідкриття» можливостей історичної біографії, своєрідний ренесанс цього найдавнішого жанру історіописання.

Таким чином, ідеї дискретності й гетерогенності, локалізму, що стали атрибутом соціальної реальності у філософській рефлексії й концепціях соціально-гуманітарних наук у другій половині ХХ ст., одержали своє конкретно-наукове втілення у піднесенні значення локального виміру дослідження минулого, розробці та вдосконаленні технік мікроаналізу. Зменшення масштабу лежить в основі дослідницької стратегії, співрозмірної новому образу соціального універсуму.

Наприкінці першого десятиліття ХХІ ст., стан історичної науки характеризується як вітчизняними, так і закордонними дослідниками як час підведення певних підсумків постмодерністського «виклику» в історіографії. Рух, який згодом одержав назву лінгвістичного повороту, або постмодерністського «виклику», почав набирати силу в західній історіографії із другої половини ХХ ст. При всій неоднозначності ставлення історичного наукового співтовариства до постмодернізму не можна не визнати, що він торкнувся болючих

³¹ Однак, критичний період в межах дисципліни розпочався в Франції на межі 1970–1980-х рр., з публікацією в «Le Debat» статей Лоуренса Стоуна, щодо принципу оповіді як основи історичного дослідження, та Карло Гінзбурга, який запропонував розмежування моделей пізнання на дві — «галілеївську», характерну для природничих наук, та «улікову», яка має справу з мінливою людською реальністю, яку в історії, психології, медицині можна впізнати лише за унікальними опосередкованими ознаками.

моментів світової історичної науки, і експансія цього умонастрою в історію викликала потужний резонанс³².

Трактування історичного дослідження в постмодернізмі визначається розумінням призначення історії: історієписання (як особливий літературний стиль) поряд з мистецтвом належить культурі й протиставляється науці. Такий підхід задає нові координати вирішення стрижневих проблем історичного пізнання. Основним змістом лінгвістичного повороту стала інтенсивна методологічна рефлексія, спрямована на урахування обумовленості історичного дослідження наративними формами. У постмодерністському ракурсі історичне дослідження є суб'єктивною проекцією на історичну дійсність, а тому спрямоване не на відтворення минулого, а на коментування досліджуваних джерел. Отриманий в результаті текст згодом буде порізному витлумачений різними читачами. «Вторгнення» постмодернізму на територію історіографії призвело до витіснення реальності минулого «ефектом реальності», створюваним історичною репрезентацією; історичне пояснення поступилося місцем «ефекту пояснення».

Постмодерністське трактування історичного досвіду Франкліна Рудольфа Анкерсмита позначилося на його концепції, базованій на відмові від «присвоєння минулого» — від позитивістського образу минулого як речі або об'єкта, що перебуває в незмінному, законсервованому вигляді. Нідерландський філософ протиставив натуралістичному підходу до минулого ностальгію як матрицю історичного досвіду. Його версія історичного досвіду являє собою скоріше «метафоричний» погляд на характер історіографічної практики³³. Безумовно, найбільш значущим результатом концепції постмодерністської історіографії Ф. Анкерсмита стала *проблематизація суб'єкта історичного пізнання*.

Лінгвістичний поворот в історієписанні по-новому поставив одну із ключових проблем історичного дослідження — проблему принципів реконструкції минулого. Головний результат «постмодерністського виклику» — розставання з натуралістичним підходом до минулого, коли останнє розглядалося як об'єкт, упередметнена реальність. Прагнення врахувати розмаїття культурних, лінгвістичних форм

³² Див. напр.: Матеріали круглого столу «Междисциплинарные подходы в исторической науке начала XXI века: подъем или упадок?» (1 ноября — 1 декабря 2003 г., Москва) // <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/45611>; Филюшкин А. И. «Постмодернистский вызов» и его влияние на современную теорию исторической науки // Топос. № 3. — Минск: Прописи, 2000; Международная научная конференция «Междисциплинарные подходы к изучению прошлого: до и после «постмодерна» (25–29 апреля 2005 г.) // <http://www.newlocalhistory.com/work/konf200504.php>

³³ Див.: Анкерсмит Ф. Нарративная логика: Семантический анализ языка историков / Пер. с англ. О. Гавришиной, А. Олейникова. Под науч. ред. Л. Б. Макеевой. — М.: Идея-Прес, 2003. *Його ж.* История и тропология: взлет и падение метафоры / пер. с англ. М. Кукарцева, Е. Коломоец, В. Кашаев — М.: Прогресс-Традиция, 2003.

вираження історичного досвіду привело до втрати монополії на істину певних історичних наративів. У дослідницькій практиці це втілюється в створенні історій, заснованих на особистих, інтимних текстах, як альтернативи знеособленому історичному наративу офіціозу.

Ідея неоднорідності, дискретності досвіду минулого в постмодерністській історіографії зведена до різноманітності дискурсивних стратегій істориків, тому постмодернізм залишився маргіальною позицією для історичного дослідження. Залишаються актуальними важливі соціокультурні функції історичної науки — морально-етична, соціально-ідентифікаційна, політична. Без рефлексії із приводу змісту й внутрішньої єдності історії професія історика сама втрачає зміст. Значимість постмодерністських стратегій в історіографії полягає в можливості більш глибокого розуміння природи історичної репрезентації, переосмисленні способів одержання й репрезентації знання, відкритті ролі літературних форм у створенні історичних наративів.

Локальна історія — біографістика

Як і у випадку мікроісторичної, епістемологічна спрямованість біографічної стратегії³⁴ доповнюється можливістю досліджувати внесок «світу домінуючих» у функціонування «фабрики значень», що невпинно працює на підтримку й відтворення соціального порядку.

Біографічна стратегія дає можливість побачити, як зміщуються й взаємодіють макро — і мікросоціальні фактори протягом усього життєвого шляху індивіда, а також як взаємодіють перехресні види аналізу, що представляють як макро-, так і мікрорівень дослідження. Біографічна форма стає сполучною ланкою між мікро — й макро-ракурсами дослідження, оскільки в ній запам'ятовуються, з одного боку, матриці культури, з іншого боку — щось унікально-особистісне: пам'ятні події й дати в житті конкретної людини, її переживання, поворотні моменти на життєвому шляху. Різні формати біографічних оповідань несуть у собі детермінацію культурних смислів і соціальних практик; вибір тієї або іншої фігури оповідання багато в чому визначає, як буде позиціонуватися головний персонаж того або іншого життєпису³⁵. Зіставлення різних масштабів аналізу виявляє ракурси, у яких по-новому відкривається соціальна реальність. Таке розуміння й застосування біографічного методу знімає напруженість дихотомії мікро — і макросоціології у світі постсучасності, де індивідуалізація стала однією з домінуючих форм соціалізації особистості.

³⁴ Голубович И. В. Язык «историй жизни» и ренессанс биографического метода // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). — К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2003. — Вип. 6. — Т. 1. Філософія мови і культури. — С. 114–121.

³⁵ Див.: Голофаст В. Б. Многообразие биографических повествований // Социологический журнал. 1995. № 1. — С. 71–88.

За визначенням Жака Ле Гоффа, біографічна стратегія виступає «глобалізуючим» організатором всього поля дослідника³⁶. Нині можна ознайомитись з досвідом створення колективних біографій локальних спільнот в жанрі «історій життя» (life story).

Локальна історія — позанаукове соціальне знання

Жодна епоха, на відміну від нашої, не сприймала свою сучасність як позначену вже «історичним» змістом. Ця широка демократизація історії, яка надає нашому сьогоденню специфічності, має свою логіку та закони: один з них полягає в тому, що сучасність, ця узагальнена циркуляція історичного сприйняття, знаходить свою кульмінацію у феномені нового типу — в події.

Нова локальна історія як науковий напрям базується на історико-культурних підходах, які переносять акценти з дослідження процесів на аналіз структур, з лінійного історичного мета-нарративу на локальні соціокультурні простори. Відбувається перехід від традиційного історичного дослідження, ґрунтованого на суворому документалізмі, до історієписання як процесу авторської репрезентації фактів, яка уможливорює різні висновки і різні версії історичного процесу. На відміну від традиційного підходу (історичного краєзнавства), нова локальна історія сама визначає об'єкт свого вивчення, він не заданий їй територіальними рамками. Локальна історія (історія регіону) — «історія місця». Така множинна ретроспектива історії суттєво відрізняється від домінуючої в нашій історії традиції національної історії. Отже, перехід від методологічного монізму до наукового плюралізму виявився в становленні її основних субдисциплін: історичної антропології, історичної психології, гендерної історії, мікроісторії, історії праці, локальної історії. В окремих дослідженнях вітчизняні історики вийшли на рівень парадигми «нової соціальної історії», націленої на інтеграцію соціоструктурного й соціокультурного підходів.

На пострадянському просторі локальна історія перебуває в стадії становлення й поки ще не вийшла за межі епістемологічних рефлексій. Рефлексія про сучасний стан історичного знання й перспективи вивчення національної й місцевої історії дозволила московським і ставропольським історикам почати процес інституціоналізації напрямку «нова локальна історія» і створити в 2003 р. однойменний освітній центр на базі Ставропольського державного університету³⁷. Відкриваючи проект, учені задекларували мету визначити підходи до вивчення локальної історії з позицій «пошуків нових змістів гума-

³⁶ Див.: *Ле Гофф Ж.* С небес на землю // *Одиссей* — 1991. — М., 1991. — С. 26; *Ле Гофф Ж.* Людовик IX Святой. — М., 2001; *Репина Л. П.* Культурная память и проблемы историописания (историографические заметки). Препринт WP6/2003/7 — М.: ГУ ВШЭ, 2003. — С. 15–16.

³⁷ Див.: www.newlocalhistory.com

нітарного знання», на основі «полідисциплінарності», яка обумовлює різноманіття методологій.

В інтерпретації співвідношення мікро — та макростратегій найбільш продуктивним видається принцип взаємодоповнення. Історіописання в напрямку локальної історії базується на трьох позиціях: ідеї уможливлення співіснування багатьох інтерпретацій реальності минулого, установки на відмову від натуралістичного підходу до минулого, проблематизації суб'єкта історичного пізнання.

В публікаціях Центру теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики Інституту історії України НАН України стосовно місцевої історії спостерігається відхід від описовості, ведуться напружені пошуки нових моделей співвідношення цілого і частини, центру й периферії, регіонального і локального, а регіоналістика розглядається як проміжний мезорівень між національним і локальним, як субдисципліна, чи то дослідницька програма з міждисциплінарним статусом.

Бачення історичної регіоналістики, яка виділилася в Україні в окремий науковий напрям на рубежі ХХ і ХХІ ст., базоване на розгляді регіонального співтовариства як складної хронотопонімічної системи — історико-географічного регіону, який має на меті уточнення меж «територіальних соціумів». Тобто враховуються: характер розселення місцевих мешканців і способи освоєння ними території, ступінь збереженості комплексів традиційної культури й особливості їхнього менталітету. Підставою для виокремлення регіонів є наявність у тих чи інших територіальних утворень: а) ознак, які характерні саме для цих територій; б) внутрішніх регіональних елементів та системних зв'язків між ними. В основі ретроспективної регіоналізації виокремлені природно-географічні (ландшафтоутворюючі), економічні, політичні, етнічні ознаки, відмінності у соціально-економічному і політичному розвитку, територіальній організації, правовій, політичній, соціонормативній культурі, мовні і конфесійні орієнтації. За визначенням Я. Верменич, історична регіоналістика не протиставляє себе краєзнавству, а пропонує інші методи дослідження «місць» (локусів) з акцентом на пріоритетах ретроспективного вивчення регіону як соціокультурної цілості і процесів демогенезу у ньому. Із тієї спадщини, яку прийнято (не зовсім правомірно щодо напрацювань ХІХ ст.) вважати краєзнавчою, регіоналістика запозичує емпіричний матеріал з історії поселень, розселення, колонізаційних процесів тощо³⁸.

В контексті «глоболокалізму» (local-global nexus), на думку Я. Верменич, на перший план виходить розгляд «локусів» в історико-культурологічному аспекті, під кутом зору того, як впливає регіональна

³⁸ Див.: Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики. — К., 2003; Її ж: Історична регіоналістика в Україні // УІЖ. — 2001. — № 6; 2002. — № 2; Її ж: Концептуалізація історичної регіоналістики в системі соціогуманітарного знання // Україна соборна. Збірник наукових статей. — Вип. 1. — К., 2004.

строкатість на життєдіяльність соціумів»³⁹. Культури, ієрархія яких у лінійних підходах вибудовувалася за принципом «від примітивних до високорозвинутих», нині постають як втілення «інакшості». Типологічний локально-цивілізаційний підхід до культури допомагає долати ідеологічний монізм, притаманний формаційному підходу, прокладає шлях до багатовимірної картини історичного процесу. Людина як носій локальної культури постає в широкому соціальному контексті і у стані постійного діалогу між різними культурними традиціями⁴⁰.

Отже, аналітична діяльність гуманітаріїв має одну істотну особливість — вона включає (і це не можна ігнорувати) багатовекторність інтересів і зусиль суб'єктів історичного процесу. Крайцями «ліками» від тиску тих самих інтересів є професіоналізм історика, базований на широкій ерудиції, високорозвиненій інтуїції, володінні на гарному рівні методологічним інструментарієм, у першу чергу в роботі із джерелами. Тільки за цих умов історик буде не тільки й не стільки пояснювати й оцінювати події, явища, тенденції, скільки їх реконструювати в «історії зсередини», «співпереживаючи», намагатися їх зрозуміти. Інакше історики ще довго будуть приписувати людям інших епох власні способи сприйняття світу й реакції на соціальне й природне оточення.

Інтеграційні процеси в історичних науках, на нашу думку, у перспективі створять передумови до вироблення більш продуктивної теорії соціокультурної стратифікації; у її рамках буде відведено адекватне місце тим або іншим локалізованим у часі й просторі подіям (процесам, явищам), цілісним суб'єктам історії (індивідам з масштабом, тривалістю життя, ритмом існування), культурному середовищу мікро — й макрорівнів, що продукує ідеологічні переваги, міфи (включаючи й сучасні), які прямо або опосередковано впливають на людину поряд із традиційними стереотипами минулого.

Викликом є цілеспрямована або неусвідомлена кон'юнктурність, яка сьогодні найчастіше проявляється в ментально-світоглядній орієнтованості істориків на інтереси, причому вже далеко не класові або етнічні, а скоріше корпоративні (локальні). У найбільш яскравих формах це проявляється в спекуляції на певних суспільних настроях, не тільки класових або національних, коли під впливом демократичних тенденцій у суспільстві історики відстоюють пріоритетність регіонального, ментального, мікроісторичного, гендерного й ін. підходів до осмислення минулого. При цьому найчастіше ігнорується евристичний потенціал «конкуруючих» методів поза межами «локально домінуючих» наукових парадигм, так само як і ідей і пріоритетів, властивих епосі й

³⁹ Верменич Я. В. Історична регіоналістика в Україні. // Український історичний журнал. — 2001. — № 6. — С. 6.

⁴⁰ Верменич Я. Локальні рівні сучасного історичного пізнання: спроба типологізації // Регіональна історія України. Зб. наук. статей. Вип.3. — К., 2009. — С. 13–14.

світогляду історика. На жаль, змушені констатувати, що сьогодні в Україні переважна більшість істориків не займається розробкою методологічних підвалин своєї діяльності (на жодному з етапів), обмежуючись обґрунтуванням вибору об'єкта й перерахованих технік дослідження, що ускладнює формування повноцінних наукових напрямків і локальних наукових шкіл. Опосередковано це підтвердив досвід проведення 29–30 вересня 2009 р. Інститутом української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України міжнародної наукової конференції «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація». Запропонована тема, викликавши доволі значний інтерес в науковому середовищі⁴¹, фактично не отримала статей теоретико-методологічного спрямування. Це демонструє історіографічну ситуацію, в якій і досі переважають здебільшого ілюстративні підходи до історії «місць» та локального ракурсу соціогуманітарних досліджень серед робіт дослідників, які працюють в сфері місцевої історії.

Також україно-рідко локальні співтовариства вивчаються як щось цілісне в різних проявах, а не як окремі прояви локальності або в найкращому разі їх сума. Такий розрив властивий і вітчизняному краєзнавству, що щільно зайняло нішу «збирання старожитностей», нагромадження фактичного матеріалу на стику аматорського й просвітницького сприйняття місцевої історії та демонструє описовий тип знання. Як соціальний інститут, який розширює та організує коло зацікавлених історією рідного краю, краєзнавство має чималі здобутки і потужний потенціал. Однак потрібно враховувати, що в краєзнавчих працях найбільш поширеним залишається співіснування як суто наукового, так і позанаукового соціального знання. На нашу думку, потребує глибокого дослідження притаманний місцевим краєзнавчим студіям феномен соціокультурного універсуму, з властивою йому міфотворчістю, «героїзацією» власної історії, ідеалізацією, чи навіть сакралізацією діяльності місцевих діячів тощо, емоційне осягнення історії рідного краю.

Вироблення загальних програм міждисциплінарних досліджень дозволить вийти на багаторівневість локальної історії. Із соціології й культурної антропології до істориків прийшло розуміння, що локальне співтовариство, не применшуючи самоцінності його дослідження, може бути розглянуте в якості компактного «мікрокосму», з наступним порівняльним аналізом подібних явищ і переходом його через глокальну до тотальної історії у всіх її соціальних вимірах. Постає завдання розробки методів визначення «місць» як соціопросторових утворень.

⁴¹ До оргкомітету надійшло понад 200 заявок з усіх регіонів України, 12 міст Росії, а також Білорусі, Болгарії, Литви, Молдови, Польщі, а статті учасників склали дві книги тематичного випуску «Наукових записок» (Т.19) Інституту (понад 100 друк. арк.).